

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

ЦЕНТР ЄВРОПЕЙСЬКИХ ГУМАНІТАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ЄВРЕЙСТВА

Еміль Мішель Сьоран

Силогізми гіркоти

Падіння у час

Переклад з французької Марії Абрамової

Київ
ДУХ І ЛІТЕРА
2023

УДК 821.133.1+141.22(089.3)

C967

Переклад з французької: *Марія Абрамова*

Вступна стаття: *Тарас Березюк*

C967 Сьоран Еміль Мішель

Силогізми гіркоти. Падіння у час / Пер. з фр. М. Абрамової; Вступ. ст., наук. ред. і прим. Т. Березюка. – Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2023. – 280 с.

ISBN 978-966-378-973-6

XX століття можливо уявити без Сьорана, а от Сьорана без нього – ні. Скептик із гострим почуттям гумору, майстер похмурої іронії, витонченої поетичної думки, миттєвої форми. Його ідеї продовжують традиції пірронізму, стоїцизму, моралізму, романтизму, антимодернізму. Вони спільні зі словом Лярошфуко, Шамфора, Монтеня, Паскаля, Шопенгауера, Ніцше, Вітгенштайна, Валері, Шестова. Сьоран свідомо обирав бути *ніким*, він прагнув бути поза суспільною увагою, а його автобіографічні тексти були терапією від жаского хаосу дійсності.

Подані в книзі твори франко-румунського постфілософа й антиписьменника – «Силогізми гіркоти» (1952) і «Падіння у час» (1964) – автор вважав одними з улюблених і важливих із того, що йому вдалося написати. Його афоризми й есе – приклади нудьги від засилля словесності й змісту. Вони прозорі, відчайдушні, трагікомічні, ліричні й надзвичайно життєствердні. Це поезія в прозаїчній формі, де намір вагоміший за значення, а письмо залишається «на нульовому рівні».

Факт видання збірки є плюралістичним жестом, що важливо для формування етики стійкості й толерантності українського суспільства.

ROMANIAN
CULTURAL
INSTITUTE

Видання стало можливим за підтримки
Romanian Cultural Institute

У оформленні обкладинки використано репродукцію
безімної картини Анрі Мішо, 1963. Автор фото:

Jean-Louis Losi, джерело: Guggenheim Bilbao

УДК 821.133.1+141.22(089.3)

© М. Абрамова, пер., 2023

© Т. Березюк, вступ. ст.,
наук. ред., прим., 2023

© ДУХ І ЛІТЕРА, 2023

ISBN 978-966-378-973-6

ЗМІСТ

Тарас Березюк. Сьоран. Міфопоетика порожнечі 7

СИЛОПІЗМИ ПІРКОТИ

Атрофія слова	19
Розбишчака Провалля	34
Час і Анемія	49
Захід	59
Цирк Самоти	68
I	68
II	71
III	77
IV	80
Релігія	84
Живучість любові	94
Про музику	100
Запаморочення від історії	104
До джерел порожнечі	114

ПАДІННЯ У ЧАС

Дерево життя	131
Портрет цивілізованої людини	151
Скептик і Варвар	169
Чи сумнівається Диявол?	187
Жага і страх слави	197
Про недугу	213
Найдавніший страх	227
Небезпека мудрості	241
Випасти з часу... ..	257

Примітки наукового редактора..... 267

Сьоран. Міфопоетика порожнечі

*Я усвідомив, що в моменти великого відчаю філософія
безпорадна зовсім, вона не має відповідей узагалі.
Тоді я звернувся до поезії й літератури.*

*Хто ніколи не заздрив рослині,
той не знає людської трагедії.*

СЬОРАН

Писати про Сьорана – ніби навіщогошукати джерело спалаху, що зненацька омиває ясністю предмети – хочеш цього чи ні, – й позбавляє туманного мороку невідомості, задовольняє жагу властолюбного пізнання, але підступно приховує інше: невимовний трепет перед *ніщо*.

Словом, шукати подяки в цій справі годі: зарозуміння хіба позбавляє безуму, а скромна переконаність – моторики мислення. Втім, чи означатиме це непотрібність наших понять і категорій, що ними так вправно, по-ремісничому орудуємо? Таксономічна таблиця, в якій вистачатиме місця доти, доки не бракне наснаги і, авжеж, конкретних фактів, є фундаментом упевненості в наративі, а разом із тим – карколомною його тріщиною, що тим більша, чим глибше усвідомлюємо облуду розуму й поступу.

Філософське мислення розмагнічується до повного розпаду, тягнучи за собою первинні істини. Наука торжествує в апокаліптичній сліпоті, запус-

тивши відлік на виснаження. Втома від раціоналізму не дозволяє бути в чому-небудь переконаним, у що-небудь повірити. Історії (story) залишається роль сторонньої глядачки цієї нудної трагедії падаючого янгола; вона в нетерпінні чекає, поки її місце зможе зайняти хтось інший. Цей 'хтось' – міф, – сирота, котра позбулася причини, їй самій довелося нею стати. Спершу випадково, згодом – упевнено й переконливо міф оволодів тією тростинкою провідника, що дарованим нею проясненням приходить на зміну іншим – вичерпаним і зубожілим.

Еміль Сьоран це добре розумів: приймав і ніби злостиво кепкував своїм образом невдахи, скептика, бунтівника і маргінала. Мабуть, це його і породило, і зберегло. Але що точно – поставило читачів та інтерпретаторів у неабияк незручне становище: охопити на рівні близького зору якимось треба – але як, коли ні об'єкт, ні сумління, ні навіть вербальний апарат не піддаються через повсякчас можливий блеф, а таксономічна таблиця не дає спокою? Вся проблема в тім, що ми звикли занадто ясно бачити, а нестача цього засмучує.

Тому говорити про автора доводиться обережно, постійно озираючись, щоби не втрапити в ту саму пастку історичистської перспективи, якої 'піддослідний' вправно намагався уникати. Адже Сьоран ніколи б не погодився на подібний текст: ані писати, ні бути описаним. Та якщо вже довелося, то слід починати ось як: «Цю історію про французького *не-письменника* і *не-філософа* румунського походження не слід було починати».

Саме так.

*

Ми не хочемо більше нести тягар «істин», не хочемо бути ні жертвами їхніми, ні поплічниками. Я мрію про світ, де за кому вмирали б.

*

Як мене тішать пересічні уми (межи інших – Жубер¹), які з гречності ховаються у тіні геніїв, боячись відкрити в собі власний і зрікаючись його!

*

Якби Мольєр поринув у свої безодні, Паскаль – з одненькою своєю – видався б газетярем.

*

Переконавання – ворог стилю: язик добре підвищений у тих, хто не вповає на віру. Не маючи твердого опертя, вони чіпляються за слова – подобу реальності; непохитні ж у поглядах зневажають ілюзію і розкошують у затишку фантазій.

*

Стережіться тих, хто відвертається від любові, амбіцій, суспільства. Вони ще помстяться за все, чого зреклися.

*

Літопис ідей – це літопис злопам'яті самотників.

*

Афоризми плекають лише ті, хто пізнав страх
межи слів, страх посипатися з усіма словами⁶.

*

Як прикро, що не можна повернутися у часи,
коли нас не бентежила жодна вокабула, до лаконіч-
ного вигуку, райського глупства, щасливого досло-
весного заціпеніння!

*

Бути «глибоким» нескладно: досить лише з го-
ловою пірнути у власні недоліки.

*

Усяке слово завдає мені болю. Та як утішно
було б почути, як квіти тихо гомонять про смерть!⁷

*

Жанри: лайка, телеграма, епітафія.

*

Романтики були останні майстри суїциду. Від-
тоді – самі партачі... Якщо хочемо виправити цю
прикрість, конче потребуємо нової хвороби сто-
ліття.

Час і Анемія

Як близька мені ця біснувата стара, яка бігла за часом, прагнучи упіймати хоч *дрібку!*

*

Між нашим недокрів'ям і загубленістю в часі є зв'язок: скільки лейкоцитів, скільки порожніх хвилин... Що, як ми *свідомі* через потьмарення наших бажань?

*

Заскочений серед білого дня принадним острахом мlostі, я не знаю, чому його приписати: крові? Небесній лазурі? А чи анемії, що десь посередині?

*

Блідість показує, як тіло розуміє душу.

*

З твоїми повними ночі жилами ти між людей як надгробок у цирку.

*

Для Збайдужілого до всього напад епілепсії – то як земля обітована.

Інтелектуал – найперше лихо, найбільша поразка *homo sapiens*.

*

Думаю, мене ніколи не дурили, бо я завжди любив і водночас ненавидів.

*

Хай би як добре ми знали на пересиченості, Ксеркса нам анізащо не перевершити. Хіба не він видав указ, де обіцяв винагороду тому, хто винайде нове сластолюбство? – То був найсучасніший учинок античності.

IV

Що більше дух наражається на *небезпеку*, то більше ми тяжіємо до поверховості, удаємо легко-важних і так вводимо в оману.

*

Коли тобі за тридцять – усе, що коїться, мало б цікавити не більше, ніж астронома – плітки.

*

Лише в ідіота є все, що потрібно для дихання.

*

Вік підточує не лише розум, а й уміння *впадати у відчай*, що ні чарів його, ні сміховинності змолоду не цінуєш.

Негоже людині повсякчас пам'ятати, що вона людина. Про себе міркувати зле, а з фанатичною ревністю думати про людський рід – і поготів: це означає надавати випадковим негараздам само-спостереження об'єктивності та філософського обґрунтування. Довго порпаючись у власному Я, утішаєшся тим, що так скоряєшся примсі; щойно предметом нескінченного переживування стають усі Я – свої невігоди узагальнюєш, поодинокий випадок поширюєш на всіх.

Ми сприймаємо передовсім голий факт існування і вже потім – нашу специфічну ситуацію; спершу нас дивує *буття*, а тоді – *буття людиною*. Однак саме незвичність нашого становища мала б зумовлювати бентегу: бути *природніше*, аніж бути людиною. Ми відчуваємо це інстинктивно; звідси втіха, яка охоплює нас щоразу, коли ми відвертаємося від себе, щоб упасти в блаженну сплячку предметів. Справжні ми тільки тоді, як, поставши перед самими собою, ні з чим не збігаємося, навіть із нашою окремішністю. Прокляття, яке так нас мучить, тяжіло ще над першим нашим предком задовго до

того, як він прихилився до дерева пізнання. Незадоволений собою й ще більше – Богом, той мимоволі йому заздрив, прагнув стати ним через спокусника: не згубника, а швидше сподвижника. Адам жив, передчуваючи знання, у несвідомому самого себе вченні, удаваній невинності, що сіє заздрість – ваду, породжену спілкуванням із удачливішими; словом, наш пращур був із Богом запанібрата, стежив за ним і сам був на оці. Нічого доброго з того не вийшло б.

«У цьому саду ти можеш їсти плоди з будь-якого дерева. Тільки плоди з Дерева пізнання добра й зла не їж ніколи. Бо як зірвеш цей плід і з'їси його – помреш». Засторога згори виявилася не такою дієвою, як намовляння знизу: змій був кращий психолог і взяв гору. Людина, правда, тільки й мріяла померти; прагнучи дорівнятися до Творця не безсмертям – знанням, – вона й не глянула на дерево життя; Яхве збагнув це, бо не заборонив до нього наближатися: нащо боятися безсмертя *невідущого*? Та щойно той припав до обидвох дерев, опанувавши знання й вічність – усе змінилося. Тільки-но Адам скуштував гріховного плоду, Господь, нарешті усвідомивши, з ким має справу, знавіснів. Помістивши дерево пізнання у самісінькому центрі саду, нахваляючи його чесноти й головно – безпеки, він учинив напрочуд необачно, бо випередив найпотамніше бажання творіння. Мудріше було б закласти Адамові торкатися *другого* дерева. Бог не зробив цього, бо знав: потайки мріючи про страхотливу гідність, той анізащо не спокуситься безсмертям як *таким*, надто банальним і доступним: хіба не це – закон і статут раю? Натомість смерть, ваблячи чарми новизни, могла б розпалити цікавість котрогось

Завзяття, з яким із людської історії викорінюють усе неправильне, непередбачене й потворне, межує з неподобством. Прикро, звичайно, що в деяких племенах досі жеруть набридливих старих, але й цькувати кольоритних сибаритів ми не бере-мося, бо канібальство поза тим – модель закритої економіки, яка, можливо, підкорить колись пере-люднений світ. Утім, жаліти людоїдів я не буду, хоч їх нещадно переслідують, аж ті, зневажені, живуть у вічному страху. Ведеться їм, звичайно, не найкра-ще. До всього, скоро вони геть переведуться: загнана меншість, не певна в собі й не спроможна себе за-хистити. Зовсім інакше стоїть справа з неписьмен-ними, значним прошарком відданих своїм тра-диціям і привілеям, що їх ми гнобимо з нічим не виправданою жорстокістю. Хіба не вміти читати й писати – погано? Сказати правду, я так не думаю. Ба більше – стверджую, що коли з лиця землі цез-не останній неграмотний, ми зможемо поринути в жалобу за людиною.

Цікавість людини цивілізованої до так званих відсталих народів украй сумнівна. Не годна більше

саму себе витримати, вона виливає у них своє горе, змушує стати на шлях, який самотужки уже не здолає. Розуміючи, як пощастило їм не «розвинутися», вона палає до них люттю розгубленого, безталанного відчайдуха. За яким таким правом вони лишаються осторонь, поза процесом занепаду, якому вона так давно й неунікно підвладна? Цивілізація, її творіння й осолода, обертається карою, котру сама на себе наклала й тепер хоче накинути іншим. «Прийдіть і розділіть мої біди, ступіть у моє пекло», – ось у чому полягає турбота про них, на що спираються її цікавість і запал. Змучена своїми вадами, а найдужче – «знаннями», вона не зупиниться, доки не прищепить їх непорочним і темним щасливцям. Вона чинила так іще тоді, коли, не будучи ні «просвітленою», ні собою замороженою, віддавалася користолюбству, жазі пригод і підлот. Іспанців на піку могутності, певно, гнітила строга віра й невблаганна Церква. Вони помстилися конкістою.

Ви навертаєте у свою віру не щоби врятувати, а щоби людина страждала, як *ви*, зазнавала тих самих випробувань і так само нетерпляче їх долала. Ви не спите, молитесь, побиваєтеся? Нехай і ближній зітхає, горлає, конає в таких самих муках. Нетерпимість породжують люди скалічені, чия віра зводиться до сподіваних і не дуже тортур, які вони прагнуть поширити, а відтак узвичаїти. Ми й пальцем не поворухнемо заради чужого щастя й торочимо про нього, щоби мати чисте сумління – мовляв, наміри були добрі, – тільки насправді всі наші вчинки чи не завжди від лихого. Ніхто нікого не рятує, бо кожен рятує себе, і що переконливіше ми видаємо нещастя, яке сіємо, за щирі переко-

Найгірші приписувані дияволу лиходійства виявляються зрештою не такими згубливими, як скептичні думки, коли обертаються з гри на непозбутню ідею. Нищити означає діяти, творити навспак, незвичним способом висловлювати солідарність із тим, що є. Лихо як агент небуття уплітається у систему буття, тобто воно потрібне й відіграє неабияку, а то й життєво важливу роль.

А яка роль у сумніву? Яку конечність він відбиває? Хто потребує його, окрім того, хто сумнівається? Невиправдана біда, туга в чистому вигляді, вагання не відповідає жодному позитивному запиту живого. Повік у всьому без розбору сумніватися, ввісні й наяву!

Щоби досягти своїх цілей, диявол, догматик по духу, стає часом на шлях скептицизму; показує, буцім ні до чого не схильний, удає сумнів і при нагоді з нього користує. Він йому хоч і добре знайомий, але втіхи ніколи не завдає, ба більше: так жахає чортяку, аж той не певен, чи справді хоче накидати його жертвам.

Інші впадають у час, а от я з нього випав. Вічність, яку здіймалася над ним, заступає інша – та, що під, – стерильна зона, де прагнеш одного: повернутися в час, будь-що над ним підвестися, посісти його часточку, щоби в ній оселитися й уявляти, що ти вдома. Тільки час непроникний, час герметичний: саме з незмоги в нього потрапити зіткана негативна, зла вічність.

Час полишив мою кров; вони жили одне одного й текли вкупі. Тепер, коли обоє застигли, чи дивно, що нічого більше не *становиться*? Вони одні, коли б тільки відновили плин, могли б мене відживити й визволити від недовічності, де я скнію. Але не хочуть – і не можуть. Їх, певно, зурочили: закрижанілі, вже не рухнуть. Жодна мить не просочиться у мої жили. Полярна кров – навіки.

Усе, що дихає, усе, що кольору буття, розчиняється в непам'ятному. Чи правда я пив сік речей? Який він був на смак? Нині мені недоступний – і прісний. Пересичення нестачею.

Нехай я не *відчую* час і як ніхто від нього далекий, але я його знаю й невідступно споглядаю: він у центрі моєї свідомості. Творець і той навряд чи так довго про нього помишляв. Господь – якщо час і справді сотворив він, – не зміг би глибоко пізнати плід своєї праці, бо не звик часто звертатися до нього в думках. А от я певен, що витурений із часу затим лише, щоб обернути його на манію. Я й справді розчиняюся у навіяній ним ностальгії.

Припустімо, колись я-таки в ньому жив. Тоді який він був і як мені уявити його природу? Пора, коли я його знавав, давно минула, стерлася з пам'яті